

tego stwa Stefan Czarnecki, kasztelan kijowski, zniósł ze szczerem znaczny oddział Szwedów, przysamem rozpoczęciu wojny w r. 1655. Par. liczy dziś 1432 dusz. W r. 1609 należały do niej: Zamoście (przedm.), Zakościele, Królewska Wola, Małomierz, Luciążna, Zendłowice, Wyrówka, Gielzów, Brzostowo, Czetheu (?). Dobra I. składają się z folwarku i attynencyi Teofilów—wsi Królowa Wola i Zakościele, od Tomaszowa w. 14, Rozl. wynosi m. 848, grunta orne i ogrody mr. 220, łąk mr. 25, pastwisk mr. 35, wody mr. 34, zarośli mr. 498, nieużytki i place mr. 36, budowli murowanych 2, drewn. 20, płodozmian 6-polowy; wś Królowa Wola osad 35, z gruntem mr. 581; wś Zakościele osad 9, z gruntem mr. 171.

Inowo lub *Hinowo*, dobra nad jeziorem t. n., pow. dzisieński, 3 okr., adm., o 72 w. od Dźwiny, własność w roku 1731 Felicjanny z Komorowskich Połokońskiej i jej potomstwa z pierwszego małżeństwa Adama i Aleksandra Puczyńskich, później były w zastawie u ich siostry Barbary Janowej Zagórskiej, starościны starosielskiej a w 1771 roku już własność Franciszka Talat-Kiełpsza, oboźnego brać. narezczie około 1787 r. Dominika Dusiackiego Rudominy; dziś własność syna jego Ignacego Rudominy. W pobliżu kilka zaścianków t. n. a mianowicie Inowo I czyli Zarzeczany, Inowo II i wś Inowo czyli Ukle gminy woropaszczyńskiej.

A. K. Z.

Inowrocław (niem. *Inowrazlaw*), miasto pow. departamentu bydgoskiego, W. K. Poznańskiego, o pół mili od Noteci położone, pod 52°48' szer. półn., i 35°56' dług. wschodniej, o 106 kil. od Poznania, o 46 od Bydgoszczy, o 34 od Torunia. Gmina składa się z 10 miejsc: 1) I. 2) Młyn parowy, Cegielnie: 3) Garnewisze; 4) Kohna; 5) Fellmana; 6) Cegielnia miejska; z osady: 7) Jazewo; 8) Rybnik 9) Tomaszowa Góra (Thomasberg); 10) Maławy. Miasto leży około 90 metrów nad poziomem Bałtyku, w wyżynie, śród rozległej niziny wystawionej na wichry zrywające się często z wielką gwałtownością i sprowadzające klimat ostry. Wielki jest brak wody źródlanej do picia. Grunt na którym się miasto wznosi i grunt bliższej okolicy składa się z próchnicy, niebieskiej i szarej gliny, z glinki ogniotrwałej, czarnego piasku i gipsu; bezpośrednio pod warstwami gipsowemi znajduje się sól kamienna. Ma 11,494 mk., wedle obliczenia z roku 1880; w r. 1876 było 9,147; zaś w 1871 r. 7,429 mk.; 539 dm., 2087 ew., 3756 kat.; 1586 żydów; 2031 analf. Siedziba landrata, sekretarza pow., poborcy podatków pow., budowniczego pow., kontrolera katastru, fizyka pow., cyrulika pow.; weterynarza pow., inspektora szkolnego pow.; komisarza obwodowego. Sąd okręgowy należy do sądu ziemian-

skiego bydgoskiego. Przed reorganizacją był tu sąd powiatowy kolegialny. Kościół kat. parafia należy do dekanatu inowrocławskiego, kościół protest. do dyecezyi inowrocławskiej i synagoga. Gimnazjum filologiczne, wyższy zakład naukowy żeński niemiecki, kilka szkół elementarnych. Tow. agronomiczne polskie (62 członków) i niemieckie. Kasa pożyczkowa polska. Cztery jarmarki. W skutek odkrycia pokładów soli przez inż. Michała Lewy, wystawiono na zachód od miasta, po nad gościńcem do Pakości i nad koleją żelazną do Poznania, liczne budowle potrzebne do fabrykacyi soli kuchennej, w miejscu znacznie wyżej od miasta położonem, bogatym w wodę. Dziennie przeszło 1000 centnarów soli kuchennej się wyrabia. Niedaleko salin królewskich na terytorium wsi Rombina, prywatni przedsiębiorcy, z których pierwszym i głównym inicjatorem był sędzia Zygmunt Wilkoński (zmarły 1880 r. Na cześć jego jedna ulica w mieście zowie się Zygmuntofską), starają się na własną rękę przez odpowiednie zakłady eksploatować sól kamienną i pokłady żwiru siarczanego. Od czasu tych ważnych odkryć przemysł I. niesłychanie się rozszerzył i jest głównem zajęciem mieszkańców; ludność szybko wzrasta. Oprócz królewskich salin i od lat kilku urządzonych królewskich solanek, z każdym rokiem liczniej odwiedzanych, miasto posiada: dwie kopalnie prywatne; olearnię parową, młyn parowy, fabrykę machin, lejarnię, zakład gazowy, browar, kilka cegielni. Urząd pocztowy pierwszej klasy, stacya telegraficzna, stacya kolei żelaznej poznańsko-toruńskiej i kolei inowrocławsko-bydgoskiej. Kolej żelazna idzie nadto z dworca do salin królewskich, na długość 1,5 kil. Poczty osobowe chodzą do Pakości, Strzelna, Kruszewicy. Gościniec rządowy poznańsko-toruński prowadzi z I. do Strzelna i do Gniewkowa (Argenau), drugi gościniec do Bydgoszczy, 3-ci do Pakości, 4-ty do Pławinka i z Maław do Kruszewicy. W dawnych dokumentach napotyka się różne nazwy I. łacińskie, jako to: Vladislavia Junior, Junivladislavia, Junovladislavia, niemiecką Jungen-Leslau. Pierwszą wzmiankę o mieście napotykaemy w r. 1158, chociaż podług podań założycielem miał być Mieczysław I lub Mieczysław II; w XII w. miasto należało do księcia mazowieckiego Leszka i miało książęcą mennicę. Następne koleje jego opisuje Baliński w Polsce starożytnej: I p. 313 i 39 mniej więcej jak następuje: „Książęta mazowieccy linii kujawskiej, rozrodziwszy się w XIII wieku panowali tu udzielnie; lecz dzielnica ich niedługo trwała, doznawszy bowiem napadów od sąsiednich książąt i Pomorzan przechodziła w posiadanie różnych władców. R. 1240 książę kujawski Kazimierz nadał mia-

stu prawo magdeburskie. Roku 1258 i 1269 wojsko wielko-polskie pod wodzą Bolesława księcia kaliskiego oblegało I. Leszek Czarny książę sieradzki zagarnął r. 1275 część Kujaw wraz z I. i pisał się: Lestko Siradensis et Vladislaviae Junioris dux. Władysław Łokietek książę kujawski odziedziczył po braciach posiadłości te, a zostawszy panującym w całej Polsce, wcielił je do Korony. Nie mogąc od krzyżaków odzyskać Pomorza, udaje się z prośbą do papieża, który wyznacza komisją do rozstrzygnięcia sporu. Pod przewodnictwem arcybiskupa gnieźnieńskiego Janisława, w przytomności pełnomocnika krzyżackiego, komisya ta przez rok cały w I. sprawę badała i wydała wyrok na korzyść Polski. Krzyżacy jednakże nie uczynili zadosyć wyrokowi; przeciwnie zajęli 1332 r. I. z innymi grodami. Kazimierz Wielki dopiero na mocy traktatu kaliskiego i zjazdu inowrocławskiego w roku 1347 nakłonił Krzyżaków do wydania I. Ludwik król oddaje 1377 roku miasto z innymi grodami kujawskimi prawem lennem siostrzeńcowi swemu Władysławowi, księciu opolskiemu, do którego należało przez lat 20, warowne zamkiem i obwiedzione murami. Gdy Władysław Jagiełło celem odzyskania Żmudzi i ziemi dobrzyńskiej z rąk Krzyżaków zamysłał o wojnie, r. 1397 odbył się zjazd w I. królowej Jadwigi otoczonej orszakiem senatorów, z wielkim mistrzem Konradem Jungingen, ażeby zażegnać burzę. Królowa, widząc ze strony Krzyżaków tylko wykręty i odwleknięcie sprawy, odezwała się wedle Kromera duchem wieszczym: „Za megoż żywota nie przeciwnego niewdzięcznicy za tak rozpustną śmiałość nie odniesiecie, wszakże po zejściu mojem wszystkich tych niecnot wielkimi szkodami i hojnym z was krwi wytoczeniem, koniecznie musicie wypłacić.“ Na polach grunwaldzkich spełniła się przepowiednia cnotliwej królowej. Król po odniesionem zwycięstwie, w I. odbiera r. 1410 wiadomość o drugiej walce szczęśliwej pod Koronowem, z kąd wielkie zastępy jeńców przybywają; obdarza hojnie zwycięzców, ludzkim się okazuje dla jeńców. R. 1430 Krzyżacy już znowu pod miasto podchodzą, palą je; pożar pochłonął wtedy całe archiwum miejskie. Kazimierz Jagiełłończyk mając wzgląd na spalone miasto i zagładzie uległe prawa, ponawia je w roku 1450; uposaża mieszczan trzecią częścią gruntów do wojtostwa należących i różnemi przywilejami... W r. 1459 miasto dostawia królowi na wojnę z Krzyżakami 20 uzbrojonych pieszych. Jeszcze lustracya z r. 1616 świadczy o zamocności miasta! Było wtedy z gruntu murem, dwoma przekopami i dwoma wałami opasane; w murze było baszt 13 i 3 bramy. Znaczne posiadało grunta i dziewięć wsi nada-

nych od królów i Rzeczypospolitej pro melioratione et commodo civitatis. Administracya miasta, wówczas na nowo uporządkowana; przewyżka dochodów miała być oddawaną staroście, ażeby gmachy i budowle publiczne mogły być w dobrym stanie utrzymywane, co się dawniej nie działo, gdyż mieszczanie dzielili dochody pomiędzy siebie, skutkiem czego „mury się zwaliły, baszty obleciały“, wały wozami rozjeżdżono, przykopy pozalażyły; ztąd I. miasto obrony „wielkie oszpecenie Korony było“. Srogię znowu nieszczęście nawiedziło miasto r. 1656. W tym roku bowiem Szwedzi je ze szczeniem spalili. Przywileje żydów spłonęły. dla czego król Jan III odnawia prawa żydowskie r. 1681. W wieku ośmnastym miasto zajmuje znowu znaczną przestrzeń, lecz było licho z drzewa zbudowane i nader błotniste. Roku 1772 dostało się pod panowanie pruskie, w r. 1792 liczyło domów 291 i 1,371 mk.; z których połowę żydów; w r. 1811 domów 417 i 3,106 mk.; w r. 1837: 4,761 mk.; chrześcian 2,844, żydów 1,917. I. był dawniej stolicą wojew. t. n. (por. *Gniewków*), miał wojewodę, kaszt. większego i starostę grodowego. Pierwszym wojewodą inowrocławskim podług Niesieckiego był Maciej z Radolina w r. 1400; ostatnim Piotr Sumiński w r. 1791. Pierwszym kasztelanem podług tego samego źródła był Jan herbu Rogala roku 1402; ostatnim w roku 1783 Jan Dąbski. I. otrzymał nową ordynacyą miejską roku 1835. Trzy wogóle były kościoły katolickie: 1) kościół św. Mikołaja, obecnie kościół paraf.; 2) klasztor franciszkanów; 3) kościół Panny Maryi, dawna fara. 1) Teraźniejsza fara jest ceglana, ma trzy nawy. Na zejściu się presbiterium z nawami wznoszą się na zewnątrz małe wieże. Facyata i wnętrze kościoła były w XVIII w. restaurowane. W zakrystyi tylko utrzymało się pierwotne spółczesne budowli kościoła ostrołukowe sklepienie. Do kościoła tego przeniesiono szczątki alabastrowego pomnika Radojewskich z r. 1762 z dawnego klasztoru franciszkanów. 2) Starożytny ten klasztor był fundowany r. 1261 przez książąt kujawskich; spoczywają w nim zwłoki Wacława księcia pomorskiego, zmarłego r. 1271. Po zamknięciu klasztoru r. 1809 zamieniono go na budowlę prywatną; znajduje się obecnie w jego murach olejnia. 3) Najdawniejszy zabytek, kościół Panny Maryi, zniszczony pożarem z r. 1834, od lat kilkudziesięciu stoi pustkami. Lepkowski, który w r. 1865 zwiedził Kujawy opisuje w następujący sposób ciekawą tę budowlę: „Ruiny owe stoją na pagórku śród cmentarza, przedstawiają presbiterium i podłużną nawę pojedynczą, nieco od niego szerszą, oraz dwie z czworobocznych podstaw wznoszące się wieże, które, rozdzielone w środ-

ku głównem wejściem i kaplicą, nad niem wzniesioną, stanowiły zarazem facyatę. Mury nawy całe, a ściany wież do wysokości 6 łokci (od dołu) zbudowane z kostek granitu; górne zaś piętro wież i wierzchy ścian presbiterium dobudowane z cegły. To ostatnie w dolnych częściach tak jak i wieże wzniesione z kostek granitu; a nadbudowane było wtedy, gdy je w XV wieku ostrołukowem nakryto sklepieniem. Ściany mają po 4 okna osklepione cegłą; ślady zaś pierwotnych wąskich okien, obiegających górą w oprawie z kostek granitowych, widoczne dotąd. Główne wejście jest między wieżami, dwa drugie boczne w obu ścianach nawy. Wszystkie te odrzwia sklepiene lombardzkim półokrągłym łukiem mają oprawę wgłębiającą się stopniowo trzema węgarami, coraz węższymi, a pod kątem prostym zachodzącymi na siebie. Kruchta bocznych drzwi i zakrystya ostatnimi czasy dobudowane. Groby pod posadzką kościelną dziś zawalone, gruzem i chwastem zarosłe, miały ceglane sklepienia. Pozostał kamień płytę nagrobną stanowiący, starty i zniszczony". O ile Łepkowski mógł dopatrzeć, ryte były na nim godła ewangelistów po rogach; w środku zaś głowa wołu z mieczem w poprzek; napis odczytał w ten sposób: Anno Domini 1552 nobilis Stanislaus Sampolski lub Sampolnowski. „Od strony północnej na ścianie nawy, na zewnątrz, na węgarach drzwi bocznych, oraz wyżej nieco, są na kilku kostkach granitów odkute wypukła rzeźbą twarze ludzkie, jużto brodate lub zakapturzone, jedne z rogami czy też uszami, inne jakoby maski. Także krzyż wykuty z rodzaju tych, które grekami zowiemy." Takie głowy potworne zdaniem Łepkowskiego często się spotykają na północ. ścianach kościołów średniowiecznych; stronę bowiem północną symbolizowano jako uległą sile złych duchów a na zasłonę przed nimi krzyż też na niej dawano". W Przyjacielu ludu (XI, Nr. 24) znajduje się rycina tych głów i krzyża. Życzenia Łepkowskiego, ażeby wyrestaurowano starożytną świątynię, która w części granitowej zapewne wkrótce po zaprowadzeniu chrześcijaństwa w Polsce była wzniesioną, i ażeby, ile możliwości, przywrócono pierwotne jej kształty i rozmiary do tego czasu się nie ziściły. W rynku jeszcze są szczątki wieży piękniego niegdyś ratusza, dawnych wieków także zabytku. Pod miastem wykopano urny blisko salin i młotek kamienny. Powiat inowrocławski (por. *Bydgoszcz*) jest częścią najwięcej na wschód wysuniętą departamentu bydgoskiego, leży między 52°29' a 53°3' szer. półn. i pomiędzy 35°40' i 36°18' dług. wschodniej; graniczy na północ z powiatem bydgoskim i powiatem toruńskim (Prusami zachodnimi), na wschód z Prusami zachodnimi i królestwem

polskim (dawnym pow. kujawskim, gubernii mazowieckiej); na południe z królestwem polskim (pow. konińskim, gubernii kaliskiej) i na małej przestrzeni z pow. mogilnickim; na zachód z pow. mogilnickim i szubińskim. Rozległość powiatu wynosi 30,007 mil kwadr.; najdłuższa linia pow. z północy na południe ma 8,13 mil czyli 61 kil.; ze wschodu na zachód blisko 5 mil czyli 37 kil. Powierzchnia jest w ogóle dokładną równiną, oprócz niektórych wzgórz w części południowej, przerzniętej jeziorami i bagnami i posiadającej jeszcze dość rozległe lasy. Grunt należy do najurodzajniejszych w wielkiem ks. poznańskim, wydate słynną kujawską pszenicę, a w latach ostatnich także wielką ilość cukrowych buraków. Najżyźniejszą glebą odznacza się najbliższa okolica Inowrocławia. Tłusta ziemia kujawska traci na sile produkcyjnej przez niedostateczne spadki i przez węglan sody często się napotykalający. Grunt piaszczysty znajduje się tylko na pobrzeżu Wisły, tworzącej granicę pow. na długości mniej więcej mili w części północno-zachodniej. Wisła, największa rzeka pow., bierze tu po lewej pobocznej Zieloną strugę. Przez sam pow. na przestrzeni znacznie dłuższej przepływa Noteć, opuściwszy jezioro Gopło pod Kruszwicą, nazwana naprzemian Notecią i Matwą; łączy się pod wsią Kłudą z Małą Notecią; płynie następnie przez Pakość i pod wsią Wojdek dochodzi do pow. szubińskiego. Rzeczka Zielona struga ma źródło w błotach Starowiejskich, płynie między leśnictwem starogniewkowskiem a cierpickim i łączy się z Wisłą pod osadą leśną Katarzyną. Nareszcie jeszcze powiat posiada strumyki: Kopanicę parchańską, która płynie przez wsie: Parchanie, Modliborzyce, Brudnię i Stanomin, Bachorze. Koryto Noteci, łączącej w powiecie jezioro Gopło z jeziorem pod Trłgiem i Pakością w latach 1857 do 1859 uregulowano i aż do jeziora „Węgierce” obniżono, wskutek czego osuszono rozległe bagniska i moczary na wschód od Kruszwicy nad Gopłem, a mianowicie bagna bachorzańskie, z których kanał prowadzi do Noteci poniżej Kruszwicy. Jeziór jest w pow. przeszło 20; największe Gopło (ob. G.); na samym krańcu zachodnim przez Noteć powstałe jezioro Trłg i Pakość; nadto jeziora pod wsiami Dłuczyną, Wojcinem, Ostrowem, Szarlejem i Michlem. O kopalniach żwiru siarczanego i soli wspomnieliśmy już powyżej. Ludności było w powiecie podług obliczenia z r. 1880: 85,068, z r. 1875 zaś 76,752; wzrost w tych latach wynosił 10 85%; w r. 1871 było 76,599 mk.; 21,583 ew., 52,361 kat., 4 chrześcian innego wyznania, 2651 żydów (Polaków liczą 65%). Szybkie pomnożenie się ludności w ostatnich latach należy przypisać głównie odkryciu ciał kopalnych, i prze-

mysłowi z każdym rokiem szczególnie w Inowrocławiu się więcej rozwijającemu. Na milę kwadratową przypada teraz cokolwiek nad 2,800 mk., na kil. kw. czterdziestu kilku mk. Powiat inowrocławski należy do drugiej klasy powiatów W. Ks. Pozn. pod względem zaludnienia; dwie jeszcze klasy powiatów gęstsza mają ludność; do rzędu pow. inowrocławskiego należą powiaty: bydgoski, wyrzyski, chodzieski, czarnkowski, szamotulski, obornicki, wągrowiecki, szubiński, mogilnicki i średzki. Gmin ma miejskich 4, wiejskich 182; gmin dominialnych 195; ogółem 381 gmin, 535 miejscowości, 6453 domów mieszkalnych. Miasta powiatu są: 1) Gniewkowo (niem. Argenau); 2) Inowrocław (niem. Inowraclaw); 3) Kruszwica (niem. Kruschwitz); 4) Strzelno; które w r. 1871 miały razem 13,547 mk. Pod względem narodowości ludność wiejska jest prawie wyłącznie polska, miasta zaś już bardzo są zniemiezone; najniekorzystniejszy stosunek w Inowrocławiu. Najgłówniejszym zatrudnieniem mieszkańców jest rolnictwo i chów bydła. Rolnictwo w ostatnim czasie nowy przybiera kierunek, odkąd w powiecie kilka powstało cukrowni i skutkiem tego uprawa buraków cukrowych coraz więcej się rozpowszechnia. Kopalnie inowrocławskie, jak już kilkakrotnie nadmieniliśmy, korzystnie wpłynęły na rozkwit przemysłu. Miejscem urzędowania landrata jest Inowrocław, gdzie wszystkie zresztą urzędy powiatowe, podane już powyżej, się mieszczą. Powiat podzielony jest na 7 obwodów administracyjnych: 1) inowrocławski, 2) gniewkowski, 3) gniewkowicki, 4) kruszwicki, 5) dąbrowski (Louisenfelde), 6) markowicki, 7) strzelnicki (Strzelno). Zamiast sądu powiatowego kolegijskiego, jaki istniał w Inowrocławiu do października r. 1879, ustanowiono dwa sądy okręgowe: 1) w Inowrocławiu, 2) w Strzelnie, należące do sądu ziemiańskiego bydgoskiego. Powiat liczy 34 parafii katolickich, które wszystkie należą do diecezji gnieźnieńskiej; parafie są: Inowrocław, Strzelno, Gniewkowo, Kruszwica w miastach; we wsiach zaś: Góra, Ludzisk, Ostrowo pod Pakością, Siedlimowo, Wójcin, Chełmce, Kościeszki, Piaski, Polanowice, Rządkwino, Sławik, Stodoły, Ostrowo nad Gopłem, Dźwierzchno, Jaksice, Kościelec, Liszkowo, Orłowo, Pęchowo, Tuczo, Branno, Brudnia, Chlewiszka, Stare Grabie, Murzynno, Ostrowo pod Strzelnem, Parchanie, Płonkowo, Pieranie, Radłowice. Kościół filialny jest jeszcze we wsi Markowice i kaplica „pustelnica” nazwana, należąca do paraf. Stare Grabie. Parafie protestanckie, należące do diecezji inowrocławskiej, są w Inowrocławiu, w Wielkich Jeziorach, w Kruszwicy, w Dąbrowie pod Inowrocławiem (Louisenfelde), w Małym Murzynnie

pod Gniewkowem, w Rojewie i Kaczkowie, w Strzelnie, w Dąbrowie. Prócz wymienionego już w Inowrocławiu gimnazjum filologicznego i wyższej szkoły żeńskiej znajdują się kilkoklasowe szkoły elementarne w Strzelnie i Gniewkowie; zresztą tylko jednoklasowe w Kruszwicy i po wsiach; pow. liczy 27981 analf. Trzy księgarnie, drukarnia i czytelnia w Inowrocławiu. Powiat ma 647,137 morgów rozległości; z tych jest pod pługiem 63,4%, łąk 6,2%, partwisk 7,2%, lasów 17,3%. Większa własność wynosi mniej więcej 424,289 mr., wliczając w to królewskie ziemie, które mają 104,823 morgi. Od r. 1848 wyszło z rąk polskich przeszło 30,000 mr. Obecnie większa własność polska przechodzi o mało 100,000 mr. Fabryka maszyn i lejarnia w Inowrocławiu, w Orłowie i Laskowie; około 30 mniejszych; olejnia parowa w Inowrocławiu; 9 mniejszych olejni pędzonych siłą koni; gorzelnia 2 w Gniewkowie (Ludwigsruh) i w Gońsku, browar w Inowrocławiu; królewskie saliny; prywatne kopalnie żwiru siarczanego i saliny pod Inowrocławiem, młyn parowy w Inowrocławiu, na terytorium wsi Sobiesierne piła parowa; cukrownie są: 1) w Przyjezierzu (Amsee) tuż pod Skalmirowicami; 2) w Wielowsi (Grossendorf); 3) pod Maławami; 4) w Szymborzu pod Inowrocławiem; 5) w Wierzechosławicach. Gościńce przechodzą przez powiat: rządowy inowrocławsko-bydgoski, 19,5 kil. ma dług. w pow.; 2) rządowy poznańskotoruński, przechodzący przez Strzelno, Inowrocław i Gniewkowo, 51 kil. w pow.; 3) gośc. z Inowrocławia do Pakości (idący dalej do Mogiła). 8 kil. dług. 4) gośc. idący z Maław, gdzie się łączy z gościńcem poznańskotoruńskim, przez Kruszwicę do Gocanowa, 12 kil. dług.; 5) gośc. z Inowrocławia do Sławinka 6 kil. dług.; 6) gośc. z Gniewkowa przez Wielkie Murzynno do Brudni; pod Gniewkowem łączy się z gośc. poznańskotoruńskim; 7) gośc. z Strzelna do wsi Wronowy, 5,5 kil. dług. Koleje żelazne: 1) kolej poznańskotoruńska w pow. 37 kil. dług. ze stacyami w Przyjezierzu (Amsee), w Inowrocławiu i Gniewkowie (Argenau); 2) kolej inowrocławsko-bydgoska, odnoga pierwszej, 22 kil. dług. w pow., ma stacje w Inowrocławiu, Złotnikach (Guldendorf) i w Chmielnikach (Hopfengarten); 3) kolej z dworca inowrocławskiego do salin, 1,5 kil. dług.; 4) kol. z Pakości do Przyjezierza (Amsee), 6 kil. dług. 5) kol. drugorzędna z Płonkówka do Wierzechosławic i kolei górnośląskiej; 6) kol. z Rojewa do Wierzechosławic. Urząd pocztowy pierwszej klasy ze stacją telegraficzną w Inowrocławiu; drugiej klasy w Strzelnie także ze stacją telegraficzną; trzeciej klasy ze st. tel. w Gniewkowie, w Złotnikach (Guldendorf), w Chmielnikach (Hopfengarten); agentury pocztowo-